

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Johdatus tietojenkäsittelytieteeseen - silmäys tietojenkäsittelyn ydineknologioihin

**Matemaattis-luonnontieteellinen tiedekunta
Tietojenkäsittelytieteen laitos**

Kurssin sisältö

Lähde: Peter J. Denning: Great Principles of Computing (Communications of the ACM, 46, 11, marraskuu 2003, sivut 15-20).

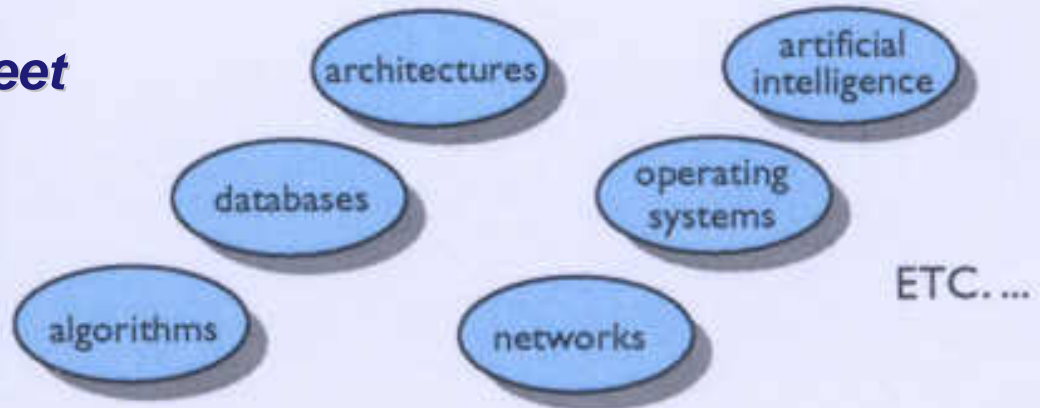

- Luku 1: Historiaa**
- Luku 2: Kokonaiskuva**
- Luku 3: Eettiset perusteet**
- Luku 7: COMPUTING PRACTICES**

programming
engineering systems
modeling
innovating
applying

Luku 4:

CORE TECHNOLOGIES

Luku 6:

GREAT
PRINCIPLES
OF
COMPUTING

DESIGN

simplicity, performance, reliability,
evolvability, security

Luku 5:

MECHANICS

computation, communication, coordination,
automation, recollection

Ydinteknologiat 1950-luvulla

1. algoritmit (*algorithms*)
2. numeeriset menetelmät (*numerical methods*)
3. laskennan mallit (*computation models*)
4. kääntäjät (*compilers*)
5. ohjelmointikielet (*programming languages*)
6. logiikkapiirit (*logic circuits*)

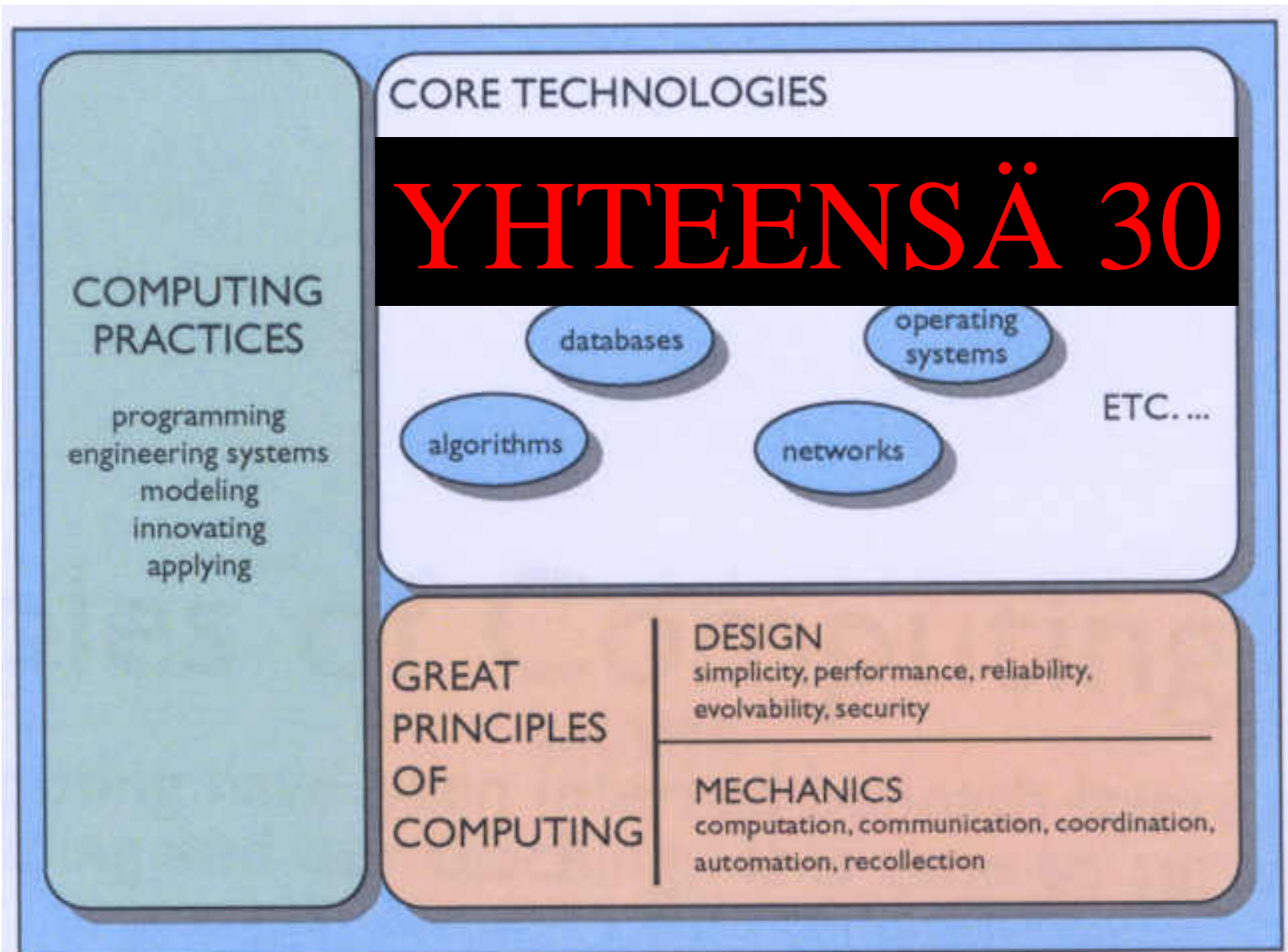
Ydinteknologioita 1990-luvulle tultaessa lisää

7. käyttöjärjestelmät (*operating systems*)
8. tiedonhaku (*information retrieval*)
9. tietokannat (*databases*)
10. tietoverkot (*networks*)
11. tekoäly (*artificial intelligence, AI*)
12. ihmisen ja tietokoneen vuorovaikutus (*human-computer interactions, HCI*)
13. ohjelmistotekniikka (*software engineering*)

Ydinteknologioita 2003

Lähde: Peter J. Denning: Great Principles of Computing (Communications of the ACM, 46, 11, marraskuu 2003, sivut 15-20).

Algoritmit

- Persialainen matemaatikko ja tähtitieteilijä Al-Khwarizmi.
- Äärellinen joukko täsmällisiä, suoritettavissa olevia ohjeita, jotka ohjaavat päättyvää tehtävän suorittamista.
- Tietojenkäsittelyssä algoritmit lopulta suoritetaan tietokoneella.
 - Väliin tarvitaan monta ydinteknologiaa.
- Algoritmitutkimuksessa
 - kehitetään algoritmeja
 - analysoidaan niiden ominaisuuksia

Tekoäly

- Tietokoneohjelman osoittama äly.
- Vaikeasti määriteltävissä.
- Tekoälytutkimuksessa tarkastellaan järjestelmiä, jotka automatisoivat älykästä toimintaa edellyttäviä tehtäviä:
 - ohjaus (*control*),
 - suunnittelu ja ajoitus (*planning and scheduling*)
- Sovellusalueita: puheen tunnistus, asiantuntijajärjestelmät, videopelit, yms.

Kääntäjät

- Ohjelmointikielen kääntäjä on tietokoneohjelma, joka muuntaa ohjelmointikielisen lähdekoodin (*source code*) konekieliseen muotoon (*object code*).

- Käännös on usein kaksivaiheinen:
 - Lähdekoodi välimuotoon
 - Välimuotoinen koodi objektikoodiksi
 - selaaja tunnistaa alkionimet (*token*)
 - jäsennin tunnistaa kielen rakenteet
 - semanttisessa analyysissä tutkitaan mm tietotyyppien käytön oikeellisuus
 - objektikoodin optimointi

Laskennallinen tiede

- Muiden tieteenalojen tutkimusongelmia kuvaavien mallien ratkaisemista tietokoneen avulla.
- Mallien muodostaminen usein yhteistyötä.
- Mallien ratkaisu- ja analysointimenetelmien tutkiminen ja kehittäminen on tietojenkäsittelytieteen tutkimusalue.
- Laskennallinen
 - biologia
 - lääketiede
 - kemia
 - fysiikka
 - tilastotiede
 - jne

Tieteellinen laskenta

- Eri tieteenaloilla käytettävien matemaattisten mallien numeerisia ratkaisumenetelmiä sekä niiden tietokonetoteutuksia.
- Numeerinen analyysi osa tieteellistä laskentaa.
- Usein ”numeronmurskausta” eli pitkiä laskutoimituksia.
- Tieteellinen laskenta – laskennallinen tiede: kietoutuvat usein yhteen.

Tietokoneen rakenne

- Tietokonearkkitehtuuri on tietokoneiden rakenteen suunnittelun taustalla oleva teoria.
 - Laitteiston suunnittelu siten, että laitteisto käyttäytyy ohjelmoijien olettamalla tavalla.
 - Toteutusteknologioiden (esim. puolijohteiden) käyttäminen siten, että laitteisto on ”mahdollisimman hyvä”.
- Mahdollisimman hyvä riippuu suunnittelun tavoitteista:
 - hinta vs nopeus
 - koko, paino, virrankulutus

Tiedon louhinta

- Suurista tietomassoista etsitään kaavaimia (*pattern*), kuten assosiaatiosääntöjä.
- Käytetään laskennallisia tekniikoita esimerkiksi
 - tilastotieteellisiä menetelmiä,
 - tiedon haun menetelmiä,
 - koneoppimisen menetelmiä,
 - hahmontunnistuksen menetelmiä.
- KDD: Knowledge-Discovery in Databases
- Tavoitteena löytää tietomassasta (data) aiemmin tunnistamatonta ja mahdollisesti hyödyllistä tietoa.

Tietoturva (*data security*)

- Tietoturva (*information/data security*) on tiedon luotettavuudelle asetettuja kriteereitä.
 - saatavuus (*availability*)
 - luottamuksellisuus (*confidentiality*)
 - pääsynhallinta (*access control*)
 - salaus (*encryption*)
 - eheys (*integrity*)
 - tarkistussumma (*checksum*)
 - tarkistuskoodi (*cyclic redundancy check, CRC*)
 - digitaalinen (sähköinen) allekirjoitus (*digital signature*)
 - kiistämättömyys (*non-repudiation*)
 - tunnistus (*identification*)
 - todennus (*authentication*)
- Oikea tieto oikeille ihmisille oikeaan aikaan!

Tietorakenteet (*data structures*)

- Tietorakenteet ovat
 - tapoja, miten tieto talletetaan tietokoneen muistiin ja
 - operaatioita, joiden avulla tietoja päästään käyttämään.
- Tietorakenteiden valinta (suunnittelussa) vaikuttaa olennaisesti tiedonkäsittelyn tehokkuuteen (mm suoritus aika, muistitilan tarve, virhealttius).
- Ohjelmointikielissä on yleensä valmiit ja tehokkaat tietorakenteiden käsittelymahdollisuudet.
- Pino, jono, lista, hajautustaulu, puu, taulukko, ...

Tietokannat (*databases*)

- Tietokokoelma, joka muodostaa hallinnollisen kokonaisuuden.
- Tietokannan tietomalli (*data model*) määrää tiedon rakenteen ja käsittelyn (kyselykielet).
- Tietokannoille on tyypillistä tietoriippumattomuus:
 - tietokannoissa tiedon rakenteen kuvaus on erillään ohjelmista
- Tietokannan hallintajärjestelmällä (*database management system, DBMS*) perustetaan tietokanta ja hallitaan sen tietoja.

Sanan transaktio (*transaction*) merkityksiä

- *Transaction processing* tarkoittaa yleensä suomeksi transaktioiden käsittelyä tietokantojen yhteydessä.
- *Event handling* tarkoittaa yleensä suomeksi tapahtumankäsittelyä tapahtumaohjatuissa järjestelmissä, kuten esim. graafisissa käyttöliittymissä.
 - näppäintä painettu
 - hiirtä liikutettu
 - valittu toimenpide
 - ajastin
- Varovaisuutta: *Transaction processing* joskus tapahtumakäsittelyä yms sotkua! Entä keskeytys (*interrupt*)?

Transaktio (*transaction*) tietokantojen yhteydessä

- Transaktioiden käsittelyllä hallitaan mm. tietokannan tietojen samanaikaista käyttöä.
 - Toimintaketjuja, joita ei saa keskeyttää.
- Samanaikaisuuden hallinta takaa transaktioiden jälkeen tietojen oikeellisuuden: ACID-säännöt
 - Atomisuus (*Atomicity*)
 - Oikeellisuus (*Consistency*)
 - Eristys (*Isolation*)
 - Pysyvyys (*Durability*)

Päätöksenteon tukijärjestelmät (*decision support systems, DSS*)

- Ohjelmistoja, jotka tukevat päätöksentekoa organisaatioissa.
 - ei automaattisia päätöksiä
 - vuorovaikutteisia
 - laajentaa käyttäjän kognitiivista päätöksentekokykyä
- *DSS* on käsitteenä laaja
 - Johdon tietojärjestelmät (*management information systems, MIS*)
 - Ylimmän johdon tietojärjestelmät (*executive information systems, EIS*)
- Monitieteistä ja monta tkt:n ydinteknologiaa, esim, tietokannat, käyttöliittymät, tekoäly, visualisointi, ...

Hajautettu tietojenkäsittely (*distributed computation*)

- Fyysisesti eri paikoissa verkossa olevien tietokoneiden yhteistoiminta tehtävän suorittamiseksi.
- Käyttäjät ja tietojenkäsittelykapasiteetti yhdistetään läpinäkyvästi, avoimesti ja skaalautuvasti (kun tarvitaan enemmän, niin saadaan vaivattomasti enemmän)
- Tavoitteena parempi resurssien saatavuus, vikasietoisuus (*fault-tolerance*) ja suoritusteho.

Rinnakkaislaskenta (*parallel computation*)

- Tehtävä jaetaan osatehtäviin, joita suoritetaan rinnakkain (samanaikaisesti) usealla suorittimella.
- Tavoitteena nopeampi tehtävän valmistuminen.
- Tavoitteena parempi resurssien saatavuus, vikasietoisuus (*fault-tolerance*) ja suoritusteho.
- Tutkimuskohteita:
 - Laitteistoarkkitehtuurit, erityisesti prosessorien välinen ja prosessorien ja muistien välinen kytkentä.
 - Rinnakkaislaskentaan soveltuvat algoritmit.
 - Säikeiden välinen kommunikointi.

Sähköinen kaupankäynti (e-commerce)

- Tuotteiden tai palveluiden jakelu, osto, myynti, markkinointi ja tarjonta tietoverkkojen välityksellä.
- Sähköisen kaupankäynnin järjestelmä on monitieteinen.
- Tarvitaan mm
 - toimiva tietoteknologia,
 - sopivia liiketoimintamalleja ja
 - riittävä tietoturvaan perustuva luottamus.
- Usein tarvittavia toimintoja:
 - Sähköinen varainsiirto (*electronics fund transfer*).
 - Tuotantoketjun hallinta (*supply chain management*).
 - Välitön transaktioiden käsittely (*online transaction processing*).
 - Sähköinen tiedonvaihto (*electric data interchange, EDI*).
 - Automatisoidut varastokirjanpitojärjestelmät.
 - Automatisoidut tiedonkeruujärjestelmät.

Tietokonegrafiikka (*computer graphics*)

- Kattaa visuaalisen tietojenkäsittelyn.
 - Kuvien synteettinen tuottaminen
 - Reaalimaailmasta peräisin olevan visuaalisen informaation ja tilatiedon (*spatial information*) muokkaaminen.
- Joitakin osa-alueita:
 - tosiaikainen kolmiulotteisten kuvien esittäminen (*3-D rendering*),
 - animointi,
 - videosignaalin käsittely,
 - visuaalisten tehosteiden luonti ja muokkaus,
 - kuvan (*image*) muokkaaminen ja mallintaminen.
- Sisältää usein matemaattisia malleja ja laskentaa.

Ihmisen ja tietokoneen vuorovaikutus (*human-computer interaction, HCI*)

- Monitieteistä: mm. estetiikka, muotoilu, psykologia, jne
- Tietojenkäsittelytieteessä keskitytään käyttöliittymään (*user interface, UI*).
 - Ohjelmisto.
 - Laitteisto, myös oheislaitteet.
- Tietokoneet ja tietokonejärjestelmät käyttäjäystävällisemmiksi (*user-friendly*) ja helppokäyttöisemmiksi!

Tiedonhaku (*information retrieval*)

- Tiedon – tekstiä, ääntä, kuvaa, dataa – etsimistä (*search*) dokumenteista.
- Dokumenttien etsimistä.
- Dokumentteja kuvaavan tiedon (*metadata*) etsimistä.
- Etsintä tietokannoista ja tietoverkoista.
- Aluksi tieteellisten julkaisuiden sisältämän informaation haun automatisointia.
- Webin hakukoneet nykyisin ehkä yleisimmin käytettyjä sovelluksia.

Luonnollisen kielen käsittely (*natural-language processing*)

- Tekoälyn ja kielitieteen yhteisellä maaperällä.
- Tutkitaan luonnollisen kielen automaattisen tuottamisen ja ymmärtämisen ongelmia.
- Tietokannan tiedoista luonnollista puhetta.
- Puheesta esitysmuoto, jota tietokoneen on helppo käsitellä.

Tietoverkot (*networks*)

- Tietoliikenneyhteyksillä ja tietoliikenneprotokollilla yhteen kytkettyjen tietokoneiden järjestelmä.
- Tutkimusalueita:
 - Tietoliikennelaitteet.
 - Tiedon esitysmuodot.
 - Tietoturva.
 - Tietoliikenneprotokollat.
 - Verkonhallinta (*network management*).
 - Langaton tiedonsiirto (*wireless communication*).
 - Liikkuva tietojenkäsittely (*mobile computing*).

Käyttöjärjestelmät (*operating systems, OS*)

- Ohjelmisto, joka hallinnoi tietokoneen laitteistoa ja ohjelmistoja.

- Käyttöjärjestelmä palvelee muita ohjelmia:
 - Muistin hallinta ja jakaminen (*allocation*).
 - Käskyjen suorituksen järjestäminen (*prioritizing*).
 - Oheislaitteiden hallinta.
 - Tietoliikenteen tukeminen.
 - Tiedostojen hallinta.

Käyttöjärjestelmät

■ Huolehtii

- keskeytyksistä (*interrupts*),
- ajastimista (*timers*),
- prosesseista (*processes*) ja säikeistä (*threads*) sekä niiden vuorottamisesta (*scheduling*),
- samanaikaisuuden hallinnasta (*concurrency control*)
- samanaikaisesti suoritettavien ohjelmien eristämisestä ja
- prosessien välisestä kommunikoinnista (*interprocess communication*).

Käyttöjärjestelmät

- Tutkimusalueita ovat mm
 - muistinhallinta (*memory management*),
 - tiedostojärjestelmät (*file systems*),
 - samanaikaisuuden hallinta (*concurrency control*),
 - vikasietoisuus (*fault-tolerance*) ja
 - virrankulutuksen hallinta.

Ohjelmointikielet (*programming languages*)

- Täsmällisesti määritelty tapa antaa tietokoneelle toimintaohjeet.
 - Syntaksi (*syntax*) eli lauseoppi (sanasto ja kielioppisäännöt).
 - Semantiikka (*semantics*) eli merkitysoppi.

- Ohjelmointikielessä määritellään mm. ohjelmoijan käytössä olevat
 - tietotyypit (*data types*),
 - tietorakenteet (*data structures*),
 - lauseet
 - jne

- Tutkimusalueita ovat mm. ohjelmointikielten ominaisuudet ja ohjelmointimallit (*paradigms*).

Tosiaikajärjestelmät (*real-time systems*)

- Järjestelmiä – laitteisto ja ohjelmisto – joiden on täytettävä aikavaatimus.
- Tosiaikajärjestelmän ei välttämättä tarvitse olla nopea, mutta tulos on oltava valmis aikarajaan (*deadline*).
- Luokitellaan koviin (*hard*) ja pehmeisiin (*soft*) sen mukaan kuinka ehdottomia aikarajat ovat.
 - Kovan tosiaikajärjestelmän tulos on aina virheellinen, jos aikaraja ylittyy.

Robotiikka (*robots*)

- Robotti on elektro-mekaaninen laite, joka tekee tehtäviä autonomisesti tai ennalta ohjelmoidusti.
- Robotiikassa tarvitaan elektroniikan, mekaniikan ja ohjelmistotekniikan hallintaa.
- Tiettyyn tehtävään soveltuvan robotin kehittämiseen tarvitaan mm
 - havaintoja tekeviä tunnistimia (*sensors*),
 - ohjausalgoritmeja ja
 - robotin mekaanista toimintaa ohjaavat säätimet (*actuators*).

Ohjelmistotekniikka (*software engineering*)

- Ohjelmistojen suunnitteluun, toteuttamiseen ja ylläpitoon kuuluvia tekniikoita ja käytäntöjä.
 - Tietojenkäsittelytieteen ydinteknologioita.
 - Projektinhallintaa (*project management*).
 - Insinööritaitoa (*engineering*).
 - Sovellusalueen tietämystä.

- Ohjelmistotekniikassa kustannukset ja luotettavuus ovat yhtä keskeisiä kuin perinteisimmillä insinööritaidon alueilla.

Ohjelmistotekniikka

- IEEE:n standardi 610.12 määrittelee, että ohjelmistotekniikka on
 - systemaattisen, kurinalaisen ja ilmaistavissa olevan menettelytavan käyttämistä ohjelmiston kehittämisessä, käytössä ja ylläpidossa sekä
 - tällaisten menettelytapojen tutkimista.

Supertietokoneet (*supercomputers*)

- Aikansa laskentateholtaan suorituskykyisimpiä tietokoneita.
- Laskentatehon kasvattaminen on yleensä tapahtunut
 - lisäämällä innovatiivisesti rinnakkaisuutta käskyjen käsittelyssä,
 - huolellisella muistihierarkian suunnittelulla ja
 - prosessorin rakenteen yksityiskohtaisella suunnittelulla.
- Yleensä suunniteltu tietyn tyyppiseen tietojenkäsittelyyn – useimmiten numeeriseen laskentaan.

Virtuaalitodellisuus (*virtual reality*)

- Käyttäjä on vuorovaikutuksessa tietokoneella simuloidun ympäristön kanssa.
 - Simuloitu ympäristö voi olla
 - todellisuuden kaltainen (esim. lentäjäkoulutus) tai
 - todellisuudelle vieras (esim. monet videopelit).

- Simuloidussa ympäristössä on
 - yleensä visuaalisia kokemuksia
 - tavallisella näyttölaitteella tai
 - erityisellä stereoskooppisella näytöllä.
 - usein myös kuvan kanssa synkronoitua ääntä.

Konenäkö (*vision*)

- Tutkitaan, miten tietokone saadaan ”ymmärtämään” kuvien sisältöä.

- Kuvista etsitään tiettyä tarkoitusta palvelevaa informaatiota:
 - Sovelluksia esim.
 - lääketieteessä,
 - laitteen ohjauksessa,
 - laadunvalvonnassa.

- Kehitettävää riittää...tekoälyä, signaalinkäsittelyä, neurobiologiaa, matematiikkaa, fysiikkaa (valon heijastuminen pinnoista), ...

Visualisointi (*visualization*)

- Menetelmät, joilla luodaan kuvia, kaavioita tai animaatioita.

- Tavoitteena on parantaa tiedon välittymistä.

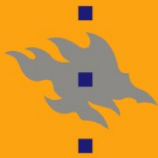
- Sovelluksia esim.
 - tieteissä,
 - tekniikassa,
 - tuotekehityksessä ja tuotannossa,
 - opetuksessa ja
 - lääketieteessä.

- Tietokonegrafiikka on visualisoinnin tärkein apuväline.

Työnkulku (*workflow*)

- Organisaation työtehtävien tekemisen järjestäminen tietokonejärjestelmiä apuna käyttäen.
 - Miten työtehtävät järjestetään?
 - Kuka suorittaa minkäkin tehtävän?
 - Missä järjestyksessä työtehtävät on suoritettava?
 - Mitkä ovat tehtävän aloittamisen edellytykset?
 - Miten tietovirrat tukevat tehtävän suorittamista?
 - Miten tehtävien etenemistä seurataan?
- Työnkulun tukijärjestelmissä (*workflow systems*) on usein kaksi osaa:
 - Työnkulun mallintaminen (*workflow modeling component*).
 - Työnkulun seuranta (*workflow execution component, workflow run-time system*)

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

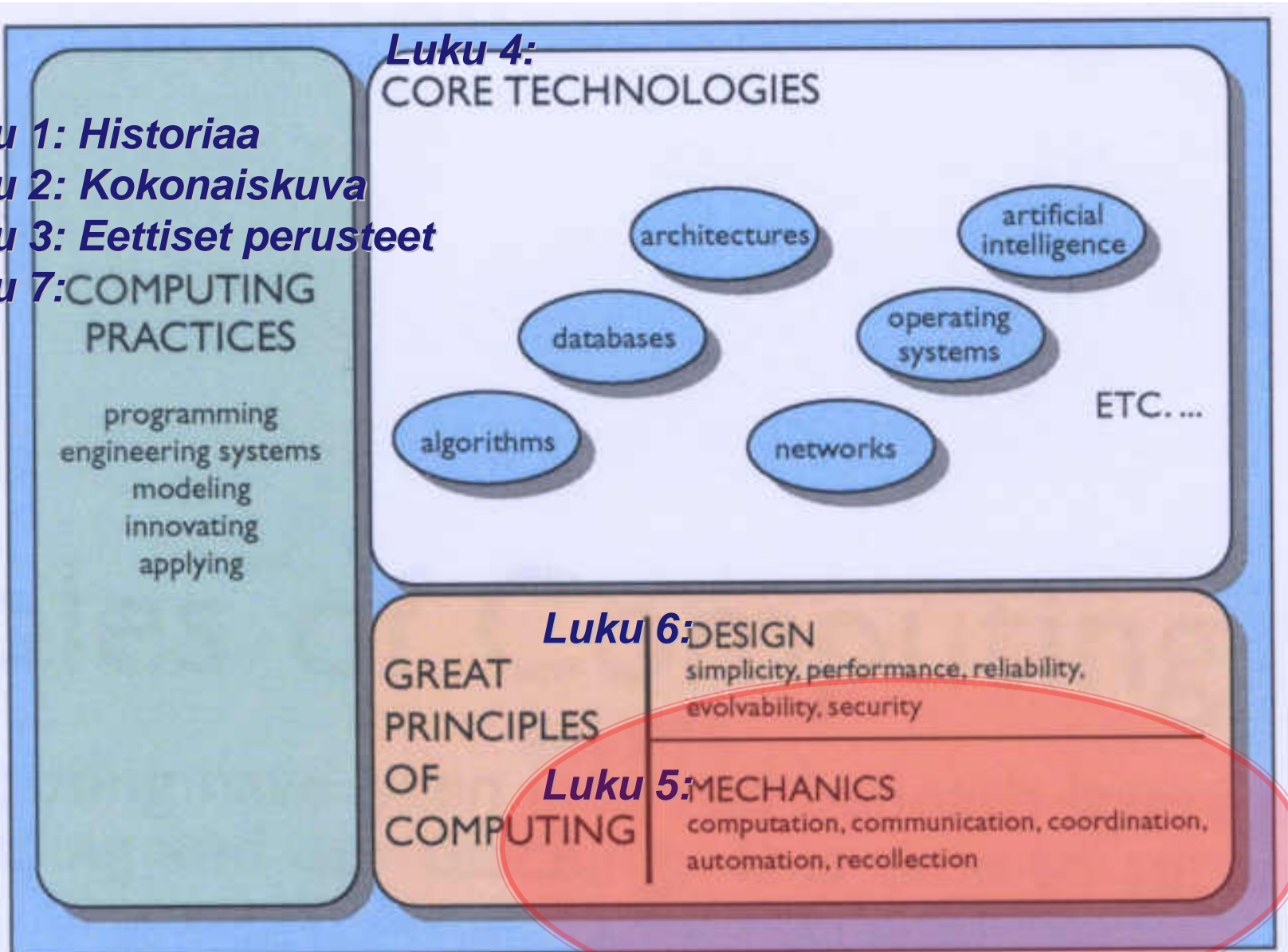
Johdatus tietojenkäsittelytieteeseen - tietojenkäsittelyn mekaniikat

Matemaattis-luonnontieteellinen tiedekunta
Tietojenkäsittelytieteen laitos

Kurssin sisältö

Lähde: Peter J. Denning: Great Principles of Computing (Communications of the ACM, 46, 11, marraskuu 2003, sivut 15-20).

- Luku 1: Historiaa**
- Luku 2: Kokonaiskuva**
- Luku 3: Eettiset perusteet**
- Luku 7: COMPUTING PRACTICES**

Tietojenkäsittelyn mekaniikat (*mechanics*)

Tietojenkäsittelyn keskeiset periaatteet

Suunnittelun periaatteet

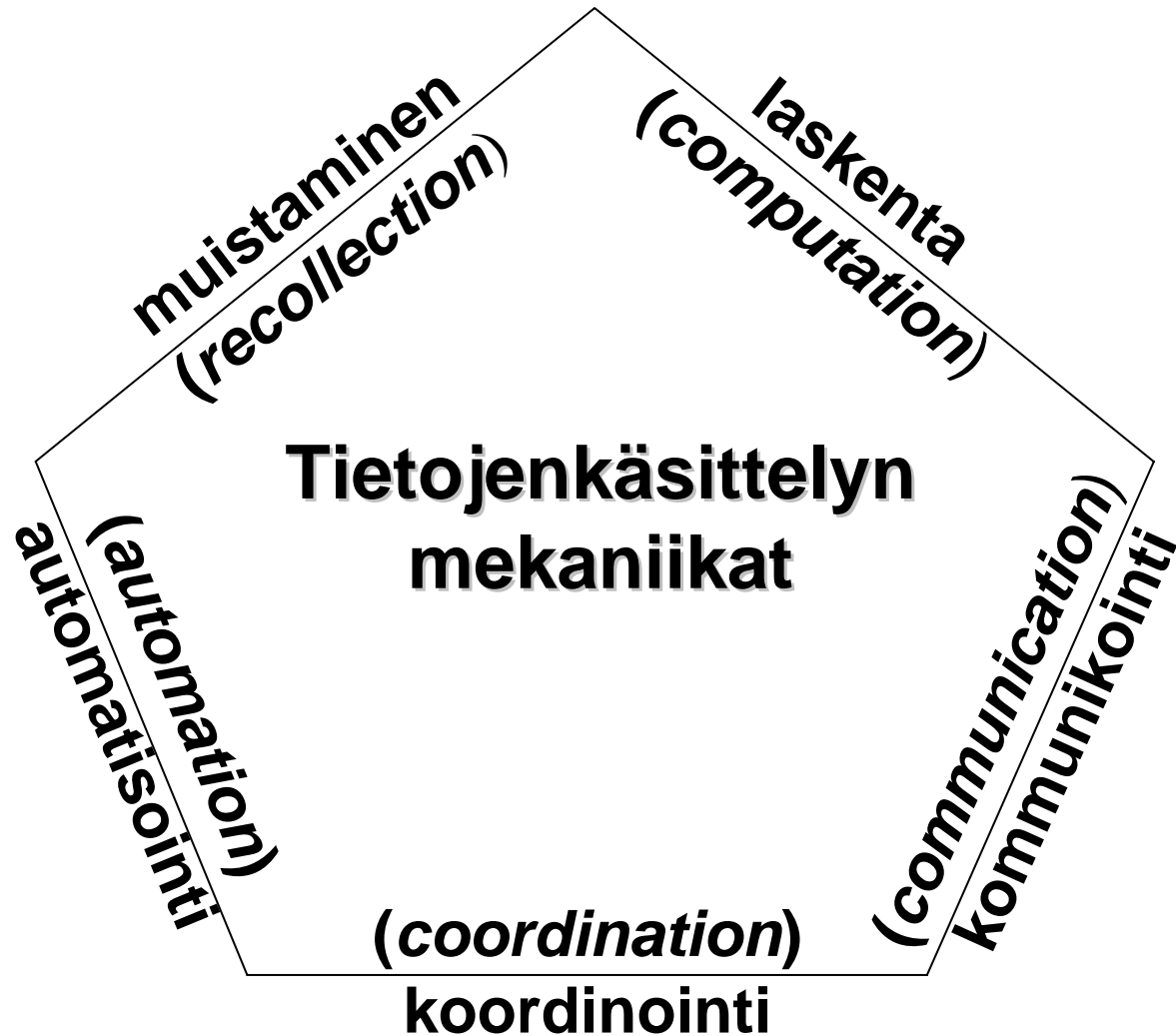
Tietojenkäsittelyn mekaniikat:

Tietojenkäsittelyn rakenteiden ja toiminnan periaatteet:

- toimintojen lainalaisuudet ja
- yleisesti toistuvat toiminnat.

Viisi näkymää tietojenkäsittelyn mekaniikoihin

Näkymät lyhyesti

1. Laskenta.
 - Mitä voidaan laskea – laskennan rajat.
2. Kommunikointi.
 - Sanoman tai viestin lähettäminen paikasta toiseen.
3. Koordinointi.
 - Vähintään kaksi toimijaa ja yhteinen tavoite.
4. Automatisointi.
 - Tietokoneella suoritettavat kognitiiviset tehtävät.
5. Muistaminen.
 - Tiedon tallettaminen ja hakeminen.

Näkymät tietojenkäsittelyn mekaniikoihin koostuvat lukuisista tarinoista

1. Laskennan tarinoita.

- Algoritmit (*algorithms*)
- Ohjausrakenteet (*control structures*)
- Tietorakenteet (*data structures*)
- Automaatit (*automata*)
- Turingin koneet (*Turing machines*)
- Turingin kompleksisuus (*Turing complexity*)
- Kolmogorovin kompleksisuus (*Kolmogorov complexity*)
- Predikaattilogiikka (*predicate logic*)
- Likimääräismenetelmät (*approximations*)
- Heuristiikat (*heuristics*)
- Muunnokset (*translations*)

Näkymät tietojenkäsittelyn mekaniikoihin koostuvat lukuisista tarinoista

2. Kommunikoinnin tarinoita.

- Tiedonsiirto (*data transmission*)
- Shannonin entropia (*Shannon entropy*)
- Tiedon fyysinen esittäminen (*encoding to medium*)
- Kanavan kapasiteetti (*channel capacity*)
- Kohinan poisto (*noise suppression*)
- Tiedon tiivistäminen (*file compression*)
- Salakirjoitus (*cryptography*)
- Pakettiverkko (*reconfigurable packet network*)
- Virheiden havaitseminen ja korjaaminen (*error detection and correction*)

Näkymät tietojenkäsittelyn mekaniikoihin koostuvat lukuisista tarinoista

3. Koordinoinnin tarinoita.

- Ihmisten välinen (*human-to-human*)
- Ihmisen ja tietokoneen välinen (*human-computer*)
- Tietokoneiden välinen (*computer-computer*)
 - Synkronointi (*synchronization*)
 - Kilpatilanteet (*race*)
 - Lukkiutuminen (*deadlock*)
 - Sarjallistuvuus (*serializability*)
 - Atomiset toimenpiteet (*atomic actions*)

Näkymät tietojenkäsittelyn mekaniikoihin koostuvat lukuisista tarinoista

4. Automatisoinnin tarinoita.

- Kognitiivisten tehtävien simulointi (*simulation of cognitive tasks*)
- Automatisoinnin filosofia (*philosophical distinctions about automation*)
- Asiantuntemus ja asiantuntijajärjestelmät (*expertise and expert systems*)
- Älykkyyden lisääminen (*enhancement of intelligence*)
- Turingin testit (*Turing tests*)
- Koneoppiminen ja tunnistaminen (*machine learning and recognition*)
- Bioniikka (*bionics*)

Näkymät tietojenkäsittelyn mekaniikoihin koostuvat lukuisista tarinoista

5. Muistamisen tarinoita.

- Muistihierarkiat (*hierarchies of storage*)
- Viittausten paikallisuus (*locality of reference*)
- Välimuistit (*caching*)
- Osoiteavaruudet ja niiden kuvaukset (*address space and mapping*)
- Nimeäminen (*naming*)
- Yhteiskäyttö (*sharing*)
- Haku nimen perusteella (*retrieval by name*)
- Haku sisällön perusteella (*retrieval by content*)

Viisi tarinaa tietojenkäsittelyn mekaniikoista

Tietojenkäsittelyn keskeiset periaatteet	Suunnittelun periaatteet
	Tietojenkäsittelyn mekaniikat: <ol style="list-style-type: none">1. laskenta: Turingin koneet2. kommunikointi: protokollapino3. koordinointi: synkronointi4. automatisointi: Turingin testi5. muistaminen: välimuisti

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Johdatus tietojenkäsittelytieteeseen - tietojenkäsittelyn mekaniikat: laskenta: Turingin koneista

**Matemaattis-luonnontieteellinen tiedekunta
Tietojenkäsittelytieteen laitos**

Turingin koneet

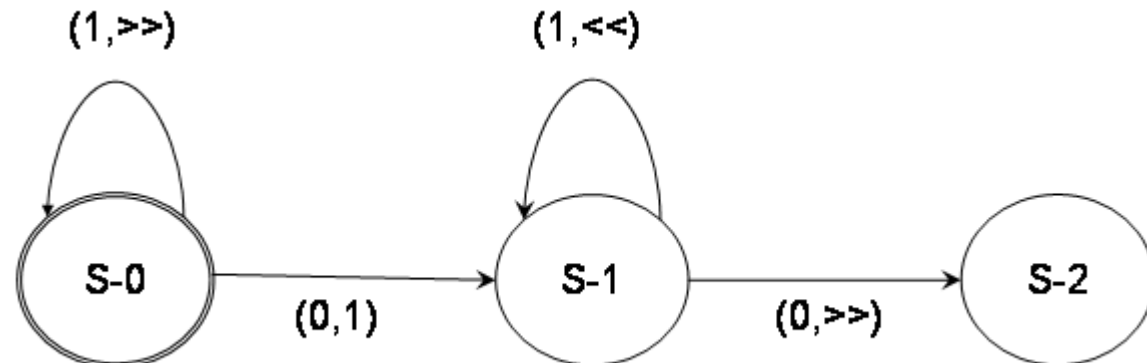
- Turingin kone on tietokoneen toiminnan teoreettinen malli.
 - Englantilainen matemaatikko Alan Turing.
 - Ajalta ennen tietokoneita.
 - Taustalla Gödelin epätäydellisysteoreema vuodelta 1931.
 - Matematiikassa on olemassa lauseita, jotka ovat tosia, mutta niitä ei voi todistaa.
 - Tarkat ohjeet laskentatehtävän mekaaniseksi suorittamiseksi.

- Laskennan rajojen tutkimiseksi.
 - Mitä voidaan algoritmisesti ratkaista.

Turingin koneet

- Turingin kone on tilakone: se on aina yhdessä tiloistaan.
 - Tiloja (*state*) on äärellinen joukko.
 - Peräkkäismuisti on yksiulotteinen (nauha ilman loppua).
 - Aakkosto on äärellinen (usein vain 0 ja 1).
 - toimenpiteet: talletus, luku- ja kirjoituspään siirto (\gg tai \ll).
- Tilasiirtymät: \langle nykytila, aakkonen, uusitila, toimenpide \rangle
- Turingin kone: "Lisää yksi":

Turingin koneiden laskennallinen voima

- Churchin - Turingin teesi.
 - Ei ole olemassa ongelmaa, joka voitaisiin ratkaista tietokoneella, mutta ei Turingin koneilla.
 - Ei ole pystytty todistamaan.
 - Ei ole kumottu eli ei tunneta vastaesimerkkejä.

Turingin koneet

- Laskettavuuden teoriasta.
 - Turingin koneiden avulla on todistettu, että pysähtymisongelma (*halting problem*) on laskennallisesti ratkeamaton.
 - Ei ole olemassa ohjelmaa, joka pystyisi päättelemään päättykö vai ei minkä tahansa toisen ohjelman suoritus millä tahansa syötteellä.
 - Turingin todistus perustuu vastaesimerkkiin.

Universaalit Turingin koneet (*universal Turing machines, UTM*)

- Jokainen Turingin kone laskee yhden tietyn laskettavissa olevan funktion arvon.
- Turing osoitti, että on olemassa universaali Turingin kone, joka pystyy simuloimaan minkä tahansa Turingin koneen toiminnan.
 - Universaaliala Turingin konetta voi pitää ohjelmoitavana tietokoneena.
- Universaalit Turingin koneet ovat yllättävän ”pieniä”.
 - Pienimmät tunnetut ovat
 - 2 x 18: 2 tilaa 18 aakkosta,
 - 3x10, 4x6, 5x5, 7x4, 10x3, 22x2.

Laskettavuuden rajoja etsimässä

- Mitkä (millaiset) ongelmat ovat todistettavasti algoritmisesti ratkeamattomia?
 - Esiintyy esim. muodollisen päättelyn alueella, mikä on vaikuttanut mm. tekoälyn kehittymiseen.
- Mitkä (millaiset) ongelmat voidaan periaatteessa ratkaista algoritmisesti, mutta laskenta tuloksen saamiseksi kestää niin kauan, että ratkaisu on valmistuttuaan käytännössä hyödytön.
 - Tällaisia hankalia eli NP-täydellisiä (*NP-complete*, *intractable*) ongelmia on runsaasti esim. tilanteissa, joissa halutaan löytää paras mahdollinen ratkaisu.

Laskennallinen vaativuus

- n on algoritmille annettavan syötteen koko.
- Algoritmin tarvitsema operaatioiden määrä eli aikavaatimus tuloksen laskemiseksi voi olla esimerkiksi $O(n \log n)$ eli verrannollinen operaatioiden lukumäärään $n \log n$.
- Jos algoritmin aikavaativuus on $O(e^n)$, niin algoritmin
 - sanotaan olevan skaalautumaton ja
 - laskenta-aika kasvaa eksponentiaalisesti syötteen koon kasvaessa.

Laskennallisen vaativuuden tuntemisen merkityksestä

- Ei kannata tuhllata aikaa algoritmin kirjoittamiseen, jos on todistettu ettei tavoiteltua algoritmia ole olemassa.
- Jos tulee luvanneeksi kirjoittaa pysähtymisongelman ratkaisevan algoritmin, niin jossakin vaiheessa joutuu tunnustamaan ettei osaa.
 - Ammattilainen ei olisi tullut luvanneeksi.
- Tietojenkäsittelyn ammattilaisen tietoihin kuuluu laskennan teorian perusteiden ja perustulosten hallinta ja taitoihin kuuluu laskennan vaativuuden arviointi.

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Johdatus tietojenkäsittelytieteeseen **- tietojenkäsittelyn mekaniikat:** **kommunikointi: protokollapino**

Matemaattis-luonnontieteellinen tiedekunta
Tietojenkäsittelytieteen laitos

Viisi tarinaa tietojenkäsittelyn mekaniikoista

Tietojenkäsittelyn keskeiset periaatteet	Suunnittelun periaatteet
	Tietojenkäsittelyn mekaniikat: <ol style="list-style-type: none">1. laskenta: Turingin koneet2. <i>kommunikointi: protokollapino</i>3. koordinointi: synkronointi4. automatisointi: Turingin testi5. muistaminen: välimuisti

ISO:n (*International Standardization Organization*) OSI-malli (*Open Systems Interconnection Reference Model*)

Sovelluskerros (*application layer*)

Esitystapakerros (*presentation layer*)

Istuntokerros (*session layer*)

Kuljetuskerros (*transport layer*)

Verkkokerros (*network layer*)

Linkkikerros (*data link layer*)

Fyysinen kerros (*physical layer*)

OSI-mallin periaatteita

- Ylempi kerros on lähempänä käyttäjää kuin alempi.
- Kukin kerros käyttää vain välittömästi alemman kerroksen toimintoja ja tarjoaa toimintojaan vain välittömästi ylemmälle kerrokselle. Rajapinnat on täsmällisesti määritelty.

Sovelluskerros

- Sovelluksen vuoropuhelu verkossa.
 - Määritellään viestit: niiden rakenne ja merkitys.

- Sovellustason protokollia ovat mm.
 - sähköposti,
 - uutisryhmät ja
 - Web.

Esitystapakerros

- Sanoman sisällön esitystapa.
- Internet-maailmassa perinteisesti ollut lähes olematon.
 - Jätetty sovelluksen sisäiseksi asiaksi.
- W3C:n (*World Wide Web Consortium*) XML (*eXtensible Markup Language*) on yleistynyt sanoman sisällön esitystapana.

Istuntokerros

- Perustetaan, hallitaan ja lopetetaan yhteys paikallisen ja toisaalla olevan sovelluksen välillä.
- Ei ole tarjottu Internetissä.
- Istuntokerroksen puuttuminen korvattu evästimillä (*cookie*).

Kuljetuskerros

- Sanoman siirtäminen päätepisteiden välillä.
- Internetin keskeiset kuljetusprotokollat ovat
 - TCP (*Transmission Control Protocol*), joka takaa luotettavan tietovuon ja
 - UDP (*User Datagram Protocol*), joka on epäluotettava tietosähke.

Verkkokerros

- Sanomien reititys lähettäjältä vastaanottajalle.
 - Ruuhkanhallinta.
- Internetissä verkkokerroksen keskeisin protokolla on IP (*Internet Protocol*).
 - Ruuhkanhallinta ratkaistu suoraviivaisesti: jos sanomia on liikaa, niin jotkut niistä tuhotaan.

Linkkikerros

- Toiminnot ja menettelytavat tiedon siirtämiseksi verkon kahden pisteen välillä.
 - Virheiden havaitseminen ja mahdollinen korjaus.
 - Muuttumattomat kehykset kuitataan vastaanotetuksi.
 - Rikkoontuneet pyydetään lähettämään uudelleen.

Fyysinen kerros

- Bittien lähettäminen tiedonsiirtokanavaa pitkin.
- Tiedonsiirtolaitteiden sähköiset fyysiset ominaisuudet.
 - Määritellään volttilarvo kummallekin bitille (0 ja 1).
 - Bitin kesto.
 - yms.

DoD-malli (*Department of Defence*) on TCP/IP-pinon perusta

DoD- ja OSI-mallien erot

- DoD-mallista puuttuvat esitystapa- ja istuntokerrokset.
 - Toiminnallisuus toteutetaan jokaisessa sovellustason protokollassa erikseen.
- DoD-mallissa fyysinen ja linkkikerros on yhdistetty verkkoonpääsykerrokseksi.
 - Käytännössä erolla ei ole suurta merkitystä.
 - Toiminnallisuus on yleensä verkkokortilla.